
UVODNIK V TEMO

Kam smo prišli in kam gremo

Emica Antončič

Okvirna zamisel za to tematsko številko Dialogov se je porodila na predlanskem družabnem srečanju skupine slovenistov. Generacija, ki se je vpisala na ljubljansko slavistiko jeseni 1977, leto po tem, ko je njihov profesor slovenskega knjižnega jezika Jože Toporišič prvič izdal svojo Slovensko slovnico in ko so že izhajali posamezni zvezki Slovarja slovenskega knjižnega jezika, se na Cankarjevem Rožniku tradicionalno srečuje vsako pomlad. V tej generaciji, ki je danes na vrhuncu svojih poklicnih moči, seveda prevladujejo učiteljice in učitelji na vseh nivojih, od osnovnih šol do fakultet, kar precej jih je zaneslo v knjižničarstvo in lektoriranje, vmes pa se najde še kakšen jezikoslovec in – kot se za slavistiko spodobi – pesnik in pisatelj, pa urednica in novinarka. Nekaj jih je določen čas opravljalo tudi delo lektorjev slovenščine po tujih univerzah. Kot običajno je beseda tekla o takšnih in drugačnih poklicnih pripetljajih in izkušnjah, a ob nekaterih zgodbah se ni bilo mogoče izogniti vtisu, da doživljamo spremembe, ki povzročajo cmok v grlu: kolegica je zapustila poučevanje v srednji strokovni šoli, ker ob zmeraj manj sposobnih in zainteresiranih mladih, ki se vpisujejo na te šole, ni več mogla ustvarjalno delati; kolegice lektorice se srečujejo z zmeraj slabšo splošno pismenostjo, hkrati pa jim samooklicana množica “lektorjev” s ceneno konkurenco otežuje preživetje. Takrat še sploh nismo govorili o problemu slovenščine kot učnega jezika na univerzah in tudi ko sva s sorednico Darjo Tasič, ki je bila pobudnica omenjene debate, začeli to pomlad vabiti piske in pisce člankov k sodelovanju, se je javna debata komaj začenjala. Šele poleti se je razplamtela do te mere, da so jo nekateri poimenovali kar za novo jezikovno pravdo. Med pripravami nam je odprla oči, da smo začeli jezikovno problematiko opazovati širše.

Problem vsakršnih razprav o jeziku pri Slovencih je ta, da jih zelo hitro spustimo na raven pisem bralcev in poslušalcev o pravopisnih in pravorečnih napakah, in o tem, kaj je prav in kaj narobe, če se temu uspemo izogniti, pa zagotovo zapademo v jamranje o ogroženosti slovenščine. Takšen odnos je seveda zgodovinsko pogojen, saj so se Slovenci v zgodovini za razvoj in ohranitev svojega knjižnega jezika kot najvišje in standardizirane zvrsti morali boriti in braniti pred večjimi jeziki, predvsem nemščino in srbohrvaščino. Zato se je leta 1991, ob osamosvojitvi, zdelo, da je slovenščina dosegla polno funkcionalnost in da je končno nič več ne ogroža. Seveda je bilo treba opraviti še veliko dela pri izdajanju temeljnih priročnikov, kar še zmeraj poteka, a vedno večje število tujcev, ki so se je učili, je vzbujalo občutek, da postaja pomembnejša in da se širi. Etnična identiteta večinskega prebivalstva nove države Slovenije se je pokrila z državljansko identiteto. Za razliko od Srbov in Hrvatov, ki so začeli čistiti in spreminjati svoj knjižni jezik, da bi ga čim bolj ločili od nekdanje srbohrvaščine, je bil pri Slovencih purizem vržen na smetišče zgodovine in prevladalo je navdušenje nad živahnim dogajanjem na vseh jezikovnih ravneh, zaradi katerega se je tudi del jezikoslovne stroke začel zavzemati za nekakšen *laissez faire*. Urad za slovenski jezik, ki je bil kot del vladnega aparata ustanovljen leta 2000, je bil že po dveh letih degradiran v nižjo formalnopravno obliko. Očitno je slovenska politika presodila, da za jezik na tako visoki ravni ni potrebno več skrbeti. Da je z vstopom v EU slovenščina postala eden od enakopravnih evropskih jezikov, se je Slovencem zdelo imenitno, da se ne bo uveljavila v bruseljskih pisarnah, pa pričakovano, saj so bili tovrstnih razmerij vajeni še iz stare prestolnice, Beograda.

Politika je v tem obdobju porabila več energije za izgrajevanje izobraževalnega sistema, saj je obveljalo, da je za uspešno družbo treba ljudi čim bolj izobraziti. In tako je Slovenija doživljala šolske reforme kot po tekočem traku.

Ko je na začetku tega spisa omenjena generacija slovenistov začejala šolanje, gimnazije niso bile najbolj priljubljene, ker so dijake samo pripravljale na študij. Marsikdo od nas si jo je zato moral izboriti, saj je pri starših veljalo za bolj praktično končanje kakšne druge srednje šole, ki je že zagotavljala poklic.

Z novim sistemom veljajo v očeh današnjih staršev nekaj samo še gimnazije, visokošolska diploma pa naj bi bila zagotovilo za soliden življenjski standard. V tekmovalni liberalni družbi, ki verjame v permanenten razvoj in izključno odgovornost posameznika za lastno življenjsko zgodbo, se ambicije ljudi večajo, tudi glede uspešne prihodnosti otrok. 98 % osnovnošolcev se vpiše na srednje šole, več kot 65 % teh nadaljuje šolanje na terciarni stopnji. Več kot 40 % vseh srednješolcev se šola na gimnazijah. Pouk v osnovnih in srednjih šolah je neselektiven, tri petine osnovnošolcev je odličnih ali prav dobrih, v srednji šoli ne pade nihče. "Odstotek študentov v sedanjih generacijah je tako velik, kot še nikoli, in nujno presega število izjemno inteligentnih in ustvarjalnih (danes je v Sloveniji ljudi z doktoratom dvakrat več, kot je bilo pred 70 leti vseh študentov vseh letnikov skupaj.)"¹ Da bi to dosegli, je bilo treba nujno znižati kriterije zahtevnosti na vseh ravneh šolanja.

---

1 Matjaž Mulej: Prihodnost Maribora, v: Dialogi 5-6/2016, l. 52, str. 108

Takšna hiperprodukcija formalno nadizobraženih kadrov ima konkretne posledice tudi za javno rabo slovenščine. Mladi, ki se prebijajo skozi šolanje z vztrajnostjo in memoriranjem, ne obvladajo pa logičnega in kritičnega razmišljanja, tudi težko izražajo svoje misli. Po študiju prihajajo na poklicne položaje in družbene funkcije, v katerih bi se morali jasno in gibko izražati, a mnogi žal le "jecljajo". V državah, ki imajo sorazmerno majhno populacijo, je pomanjkanje ljudi, ki bi poleg ozke strokovne usposobljenosti preogli še ustvarjalno razmišljanje in splošno kulturno razgledanost, hitro opazno. Se še spominjate nekdanjega mariborskega župana Franca Kanglerja in njegovih kanglerizmov? Vas bolijo ušesa ob retoriki številnih novih poslancev? S podobnim položajem se je slovenska družba spopadala že po drugi svetovni vojni, ko je bilo treba hitro zapolnjevati kadrovske praznine in ko zaradi družbenih sprememb pisanje, javno objavlanje in govorjenje ni bilo več domena samo intelektualnih elit. V takih razmerah se je izoblikoval poklic lektorja, katerega naloga je bila, da je jezikovno slabotna besedila popravil tako, da so postala primerna za objavo. Danes imajo lektorji morda največ dela prav z diplomskimi nalogami množične študentske populacije.

A o tem se v politiki ne govori, kajti v demokratični družbi morajo vsaj na deklarativni ravni vsi dobiti priložnost za izobrazbo in samouresničitev, čeprav socialne razmere mnogim tega dejansko ne dopuščajo več. Ne govori se tudi o nezainteresiranosti mladih, ki se pod dik-tatom takšne miselnosti "morajo" izobraževati. Tu in tam kdo na univerzitetni ravni sarkastično pripomni kaj o študentih, ki ne berejo ali pa berejo kvečjemu tabloide in poslušajo Modrijane. Ampak to je hitro skritizirano kot intelektualni elitizem.

Od ene univerze po drugi svetovni vojni smo v Sloveniji prišli do današnjih štirih, ob njih je v državi še cela kopica visokošolskih središč. Slavistika na ljubljanski Filozofski fakulteti je bila v času naše generacije edino mesto za univerzitetni študij slovenščine v Sloveniji, osnovnošolski učitelji pa so se izobraževali na dvoletnih pedagoških akademijah. Danes je mogoče slovenščino študirati na vseh štirih univerzah. Izobraževalni sistem je postal velik biznis. Seveda to ni slovenska posebnost, a v majhni državi se stvari ob gospodarski krizi tudi hitreje obrnejo in sesujejo. Prenapihnjeni izobraževalni balon je nenadoma začel puščati. Podatki o vpisu v zadnjem študijskem letu na primer kažejo, da bo študijski program slovenščine na dveh najmlajših univerzah zamrl. Generacije se manjšajo, povpraševanje po poklicih s končano srednjo šolo pa marsikoga zadrži, da se ustavi v realnosti. Nekaterim šolam že grozi zapiranje, posamezni študijski programi se ukinjajo. In česa so se rektorji domislili za reševanje eksistence šol in na njih zaposlenih? Uvoza tujih študentov, seveda. Vaba pa niso odlični profesorji in kvalitetni študijski programi, ampak predavanja v angleščini, jeziku globalne znanosti.

Zagovorniki uvajanja angleščine na slovenske univerze se sklicujejo na nujno internacionalizacijo znanosti in visokega šolstva. Bilo bi preenostavno, če bi sedanjo jezikovno pravdo razumeli zgolj kot konflikt med nacionalnim (starim) in globalnim (modernim). Ker smo še zmeraj (in v Evropi ta hip morda celo zmeraj bolj) potopljeni v mišljenjske okvire nacionalnega, ne moremo razpredati o tem, ali bo ena od končnih posledic globalizacije nekje v daljni prihodnosti izumrtje jezikov kot zunanje prepoznavnih in najočitnejših znakov zamišljenih skupnosti narodov. Lahko pa opazujemo, kaj se dogaja ta trenutek.

Stavek v predlogu sprememb in dopolnitev *Zakona o visokem šolstvu*, okoli katerega se je razplamtela divja polemika, pravzaprav ni bistven, kajti proces izrinjanja slovenščine z univerz

poteka že nekaj časa, le da se o tem v širši javnosti ne ve kaj dosti. Primerov, ko profesorji na posameznih fakultetah ljubljanske univerze zaradi enega samega Erasmusovega študenta celotnemu letniku slovenskih študentov cel semester predavajo v angleščini, je vsak dan več. Ti profesorji kršijo veljavni zakon o visokem šolstvu, a dekani ne ukrepajo. Slovenski študentje se pritožujejo med sabo, navzven pa ne, saj kdo bi pa tvegala konflikt, ki bi lahko ogrozil njegovo šolanje. Študentske organizacije molčijo. Groteskno pri tem je, da nimajo težav z razumevanjem teh predavanj samo slovenski študentje, od katerih vsi angleščine še zdaleč ne obvladajo dovolj dobro (kar nas, mimogrede, vrača k nižanim kriterijem zahtevnosti v srednjih šolah in množičnosti študija), ampak da ta osamljeni tuji Erasmusov študent zna angleščino še veliko slabše in da se profesor prilagaja nekemu, ki tega sploh ne zmore sprejeti. Tu se vprašamo, ali je profesor samo naivno navdušen nad tem, da je dobil tujega študenta in je zato v hipu pripravljen narediti vse, da mu ustreže, in pri tem pozabi na ustavne pravice svojih slovenskih študentov, ali pa si samo poenostavlja delo, ker za dodatne konzultacije z Erasmusovimi študenti ni plačan. Karkoli že, o dogajanju pričajo tudi informativni materiali Univerze v Ljubljani, namenjeni tujcem in Slovencem brez slovenskega državljanstva. V *Informacijah o vpisu za tuje državljane na Univerzo v Ljubljani* iz leta 2008 še piše: "Študij se izvaja v slovenskem jeziku. Vse pogosteje fakultete nudijo tudi konzultacije s tujimi študenti v angleškem jeziku. Vsi tuji študenti morajo pred vpisom v 2. letnik opraviti izpit iz slovenščine na srednji ravni zahtevnosti." Iz letošnjih informativnih materialov Univerze v Ljubljani pa lahko izvemo, da je izpit iz slovenščine na ravni B pogoj za vpis samo še na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo, na študijskem programu novinarstva na Fakulteti za družbene vede, na Fakulteti za farmacijo, na študijskem programu pedagoške matematike na Fakulteti za matematiko, na Fakulteti za upravo in na Zdravstveni fakulteti, na Filozofski fakulteti pa za vpis na študijske programe slovenistike, medjezikovnega posredovanja, psihologije, primerjalne književnosti, splošnega jezikoslovja in primerjalnega jezikoslovja. Na smereh torej, ki so ali povezane s samim slovenskim jezikom in kulturo ali pa ki izobražujejo za poklice, ki imajo opraviti z množicami, govorečimi slovensko. Z ljudstvom, torej.

In tako smo prispeli tja, kjer je začel Primož Trubar. Trubar se je gibal v intelektualnem in cerkvenem prostoru takratne srednje Evrope, ki je še uporabljal latinščino, ki pa se je že postopoma umikala živim ljudskim jezikom. Ko se je odločil za reformatorski koncept in se podal v protestantstvo, je kot pridigar nagovarjal vernike po različnih slovenskih deželah. Ko mu je bila z izgonom v Nemčijo ta možnost odvzeta, se je odločil, da svoje nauke ljudstvu posreduje z novim medijem – knjigo. Pri tem se je lotil peklensko težkega dela, ustvariti knjižni jezik, razumljiv govorcem različnih slovenskih narečij, ter izbire in prirejanja pisave. Njegov idejni reformatorski projekt je propadel, zatrla ga je močna katoliška protireformacija, ostal pa je njegov utilitarni izdelek: prva varianta osrednjeslovenskega knjižnega jezika. Ta se je v različnih zgodovinskih turbulencah preoblikovala v sodobno standardno slovenščino, Trubarjeva vloga in pomen nastanka slovenskega knjižnega jezika pa sta se v procesih nacionalnega osamosvajanja in konstruiranja naroda kot namišljene skupnosti romantizirala. Del današnje slovenske univerzitetne inteligence, ki je v nacionalni državi komaj prav zaživela, se danes odloča opustiti slovenščino kot učni jezik na najvišjem nivoju in kot znanstveni jezik. To, kar je Trubar mukoma

zgradil iz praktično uporabnih razlogov, njegovi potomci iz podobnih razlogov začenjajo lahkočno razgrajevati. Uspeh njihovega projekta je tudi negotov, a stranske posledice bodo trajne: jezik, ki izgubi svoje najvišje zvrsti, se slej ko prej omeji na zasebno rabo in v končni fazi obsodi na izumrtje.

Če je Trubar dobro vedel, kaj počne, in je v vrenju takratne Evrope mislil predvsem na svoje rojake, mislijo današnji univerzitetni "internacionalisti" predvsem na ohranjanje svoje eksistence in prenapihnjega izobraževalnega sistema. A njihova usmeritev ni videti prav dobro premišljena, saj pozabljajo, da gredo najboljši študentje predvsem tja, kjer so najboljši profesorji, ne glede na jezik, v katerem predavajo. Spregledali so tudi, da se marsikateri mladi iz sosednjih držav in nekdanjega jugoslovanskega prostora že pripravljajo na zeleni študij v Sloveniji tako, da se uči slovenščine. To je tudi tisti prostor, v katerem naš izobraževalni sistem poznajo in cenijo, torej nekakšen naravni bazen, iz katerega prihajajo res zainteresirani tujejezični študentje, ne pa kratkotrajni medkulturni Erasmusovi turisti. Ne opazijo tudi, da je internacionalizacija znanosti in visokega šolstva, na katero se sklicujejo, v dobršni meri tudi kolonizacija, saj ta internacionalizacija poteka zmeraj bolj v eni smeri. V zahodni in predvsem ameriški znanstveni in visokošolski prostor se pretaka znanje s pomočjo institucionaliziranih oblik, kot so na primer migracije znanstvenikov iz Evrope in tretjega sveta v ZDA ali posel z angloameriški znanstvenimi revijami, ki jih slovenski sistem vrednotenja znanstvenih objav tako kuje v nebo, za katere pa morajo avtorji pisati in recenzirati brezplačno ter predajati vse svoje avtorske pravice, te pa potem ti založniki tržijo po tako visokih cenah, da si jih naše knjižnice ne morejo privoščiti. Slovenski "internacionalisti" tudi pozabljajo, kakšna je običajna raven angleščine, ki se uporablja npr. na mednarodnih konferencah kot nekakšna bergla za sporazumevanje vseh z vsemi. V takšnih komunikacijah se izgubljuje številne podrobnosti in bistveni odtenki, prenos informacij je poenostavljen. Za resno znanstveno objavlanje v angleščini je zato potrebna pomoč lektorja, ki je materni govorec angleščine, ali prevod, ki ga napravi takšen strokovnjak ob avtorjevem sodelovanju. Predavanja v angleščini bodo kratkoročno morda res ohranila naš izobraževalni sistem pri življenju, dolgoročno pa ga bodo oslabila, saj se bo ravno zaradi jezikovnih zagat nujno znižal nivo prenašanja znanja. In to bo že druga kvalitetna degradacija slovenskih univerz v zadnjih dveh desetletjih.

Zagotavljanje "internacionalistov", da pri nas vendar skrbimo za slovensko znanstveno terminologijo, propadanja te zvrsti slovenščine ne bo zaustavilo. Tako kot pri že obstoječih predavanjih v angleščini imamo namreč tudi tu opraviti z golim dejstvom, da je skrb za slovensko terminologijo že dolgo prepuščena stanovskim društvom, torej zastojnemu popoldanskemu delu strokovnjakov, ki so hkrati tudi ljubitelji slovenščine.

Razumevanje jezika zgolj kot orodja, ki ga je mogoče preprosto zamenjati, je hudo poenostavljanje. Kajti, kot je zapisal pokojni Aleš Debeljak: "Slovenščina je več kot le instrument formalne komunikacije ali jezik, ki ga po naključju govorimo. Ko se zanemarja, omalovažuje ali krši njena javna uporaba, gre v izgubo nek kompleksen simbolni svet, v izgubo gre posebna resnica kolektivne mentalitete. *Kar je slabo rečeno, je tudi že slabo mišljeno*, trdi Theodor W. Adorno. Dobro, se pravi, z vsem svojim bitjem, pa najbrž lahko mislimo le v tistem jeziku, ki nam ponuja intimno sposobnost, da znamo v njem *ljubiti, moliti in peti*. S tega vidika ni težko razumeti, da je osnovna prvina kulturne identitete materni jezik, ki bi ga združena Evropa mo-

rala spoštovati in ohranjovati. Če tega jezika namreč ne uporabljamo za vse pretanjene izrazne oblike (trženje, gospodarstvo, znanost, uprava, medicina), v katerih šele lahko pride do besede pretanjeni pogled na resničnost, je to pravzaprav še vedno le jezik nerazvitega naroda.”²

Aleš Debeljak je to zapisal v eseju, ki ga je predstavil na enem od številnih srečanj evropskih intelektualcev, ki se v EU še kar množijo, in kamor so kot predstavnika Slovenije najpogosteje vabili prav njega. Bil je svetovljan, a tiste vrste, ki nikoli ni pozabil na svojo kulturno in nacionalno identiteto. Ravno tako, kot je ni pozabil Trubar v nemškem izgnanstvu. Aleš Debeljak je zmeraj poudarjal, da kozmopolitizem povezuje, ne da bi poskušal poenotiti. Ves čas se je zavedal pokroviteljske drže in večvrednostnih občutkov zahodnih intelektualcev in se jezil, ker so številni srednje- in vzhodnoevropski intelektualci zavestno sprejeli vlogo “revnih sorodnikov”, da bi naredili vtis na svoje bogate bratrance v Zahodni Evropi. Na to me je opozoril, že veliko preden sem sama doživela, kako so v teh intelektualnih krogih določene zamisli dobrodošle le, če ustrezajo zabetoniranim predsodkom in stereotipom o Vzhodu in Jugu in če služijo njuni normalizaciji po zahodnih kriterijih, ko pa se dotaknemo novodobnih oblik koloniziranja tega Vzhoda in Juga, njihovo zanimanje takoj splahni.

Tovrstna internacionalizacija je daleč od ideala večstranskih medosebnih in mednacionalnih oplajanj z znanjem in tudi od vsakršnega kozmopolitizma. A zagovorniki internacionalizacije slovenskega visokega šolstva do takšnih spoznaj očitno še niso prišli.

Dvojezičnost Slovincem ni tuja, saj so tako rasli že naši stari in prastari starši v mešanih meščanskih družinah in izobraženskih slojih v Avstro-Ogrski, obstajala je tudi v Jugoslaviji in danes v njej vzgajajo svoje otroke vse številnejše narodno mešane družine znotraj in zunaj meja Slovenije. Razlogov za strah pred njo ni, a treba je ostati realen in se zavedati, da čeprav se starši še tako trudijo, prevlada zmeraj jezik, ki je v življenjskem okolju primaren. Primaren pa je lahko samo jezik, ki je polno funkcionalen, ki se samozavestno uporablja na vseh ravneh in v vseh zvrsteh in ga ljudje ne opuščajo zaradi manjvrednostnih občutkov. Jezikovna samozavest pa je v veliki meri odvisna od ekonomske moči neke skupnosti. Gospodarska kriza je razkrila, da se za preživetje niso pripravljene odreči svojemu jeziku samo na univerzah, ampak tako ravna tudi delovni migranti z obmejnih področij severovzhodne Slovenije, ki v želji po boljšem življenju svoje otroke vpisujejo v avstrijske vrtce in šole. Poznamo tudi obratne primere na mejah slovenske države, a sklop, ki v teh Dialogih popisuje stanje slovenščine pri manjšinah in izseljencih, pripoveduje morda zgodbo, na katere začetku stoji danes tudi slovenščina v matični državi.

Družbeni premiki so tektonski in tako hitro, kot se spreminja jezik, se spreminja tudi njegov družbeni položaj. V tej številki smo poskušali zajeti vsa tista področja, za katera se zdi, da na njih prihaja do največjih sprememb. Zato smo poleg dogajanja v visokem šolstvu in znanosti, vplivov angleščine ter že omenjenega sklopa o manjšinah in izseljencih, zajeli tudi položaj slovenščine v celotnem izobraževalnem sistemu, spremembe v družinski jezikovni vzgoji, vpliv novih tehnologij, medijski jezik, zamiranje narečij, problematiko normiranja knjižnega

---

2 Aleš Debeljak: Koncentrični krogi identitet. V: *Evropske pisave*. Urednici Ursula Keller, Irma Rakusa. Aristej, Maribor 2004.

jezika in jezikovnih priročnikov ter lektoriranja oziroma jezikovnega svetovanja in seveda jezikovno politiko. Kot je običajno pri takšnih projektih nam zamišljenega ni uspelo uresničiti v celoti, a odpovedi, ki jih urednici nisva mogli nadomestiti, je bilo malo, odziv avtorjev pa nadpovprečen, kar samo po sebi priča o aktualnosti in pomembnosti teme. Samo upamo lahko, da jo boste kot tako prepoznali tudi bralci. To številko lahko berete s kateregakoli konca in katerikoli posamezen prispevek, a sestavili smo jo tako, da teme prehajajo ena v drugo in se smiselno povezujejo. Če jo boste brali po vrsti, se vam bo v plasteh odstirala in oblikovala slika o slovenščini danes.